

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Дмитро Дзвінчук
Олександра Качмар

АГРЕСІОЛОГІЯ: міждисциплінарні засади

Навчальний посібник

Івано-Франківськ
Місто НВ
2019

УДК _____
Д__

Рецензенти:

Карпенко З. С. – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри соціальної психології та психології розвитку Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Коломієць О. Г. – доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького;

Радченко О. В. – доктор наук з державного управління, професор, Заслужений працівник освіти України, головний науковий співробітник науково-дослідного відділу Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
(протокол № 02/596 від 20.02.2019 р.)*

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника
(протокол № 02 від 26.02.2019 р.)*

Дзвінчук Д. І., Качмар О. В.

Д__ Агресіологія: міждисциплінарні засади: Навч. посіб. /
Д. І. Дзвінчук, О. В. Качмар. — Івано-Франківськ: Місто НВ,
2019. — 300 с.

ISBN _____

Навчальний посібник містить теоретичний і фактологічний матеріал для проведення лекційних занять з міждисциплінарного курсу «Агресіологія». Навчальний посібник підготовлено як міждисциплінарний курс і буде корисним для широкого загалу читачів: слухачів, студентів, які навчаються за галузями знань «Педагогіка», «Гуманітарні науки» та «Публічне управління та адміністрування», а також економістів, менеджерів, науковців, урядовців, представників неурядових громадських організацій, політиків, соціальних та педагогічних працівників.

УДК _____

ISBN _____

© Дзвінчук Д. І., Качмар О. В., 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ТЕМА 1. АГРЕСІОЛОГІЯ ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ГАЛУЗЬ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	6
ТЕМА 2.	26
АГРЕСІЯ ЯК ФЕНОМЕН: СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ, АМБІВАЛЕНТНА ПРИРОДА	26
ТЕМА 3. ВИДИ Й ФОРМИ АГРЕСІЇ	54
ТЕМА 4. ДЕРЖАВНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ДЕСТРУКТИВНИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ПОТОКАМ ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЗМЕНШЕННЯ АГРЕСІЇ В СОЦІУМІ	107
ТЕМА 5. РИТУАЛ ЯК ЗАСІБ УПРАВЛІННЯ АГРЕСІЄЮ	142
ТЕМА 6. НЕНАСИЛЬНИЦЬКЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ АГРЕСІЇ	159
ТЕМА 7. ПОТЕНЦІАЛ ОСВІТИ В УПЕРЕДЖЕННІ ТА ПОДОЛАННІ АГРЕСИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	177
ТЕМА 8. МИСТЕЦТВО ЯК МЕХАНІЗМ УПЕРЕДЖЕННЯ ТА НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ АГРЕСИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	216
ТЕМА 9. ЕТИКА І РЕЛІГІЯ ЯК ЗАСОБИ УПЕРЕДЖЕННЯ ТА МІНІМІЗАЦІЇ НАСЛІДКІВ АГРЕСІЇ	234
ПІСЛЯМОВА	248
ГЛОСАРІЙ	251
ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	260
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	263
ДОДАТКИ	276

ВСТУП

Суспільства транзитного характеру, до яких із впевненістю можна віднести й українське, є загальновідомим простором для актуалізації феномену агресії, а подолання зазначеної ситуації потребує проведення соціально-філософських досліджень, здатних осягнути сутність соціокультурних трансформаційних процесів та запропонувати стратегії мінімізації та упередження агресії.

В результаті складних трансформаційних процесів, у соціокультурному просторі України створилась ситуація, яка виступає сприятливим чинником розгортання агресивних життєвих стратегій пересічної особистості та певних соціальних груп. В якості чинника, що сприяв утвердженню зазначеного агресивного соціального клімату, виступає непрояснений характер соціокультурних трансформацій, що мають місце в нашій державі з часів набуття країною незалежності: модернізаційний проект України носив недостатньо впорядкований характер у контексті амбівалентності (часом, полярності) політичного курсу держави; невизначеності перспектив України як учасника масштабних глобалізаційних процесів.

Агресія для сучасної людини створює специфічний простір, своєрідне середовище, де образи зовнішнього світу трансформуються, змінюються, а людина повинна діяти відповідно до них, так би мовити, грати за «встановленими» правилами, втрачаючи, при цьому іноді відчуття реальності. Здавалося би, що кривавий досвід ХХ ст. мав би застерегти людство від проявів військової агресії, проте, як доводить трагічний український досвід останніх років, темний бік людської природи завжди знаходить простір для власної актуалізації. У сучасному світі, на жаль, ніхто не може почуватися у безпеці: ми усі безпосередньо чи опосередковано через логіку глобалізаційного процесу включені у цивілізаційний поступ.

Складні умови існування Української держави, спричинені політичними, правовими й економічними потрясіннями, призводять не тільки до соціально-економічних криз і загострення багатьох соціальних суперечностей, а й до поширення агресивних (насильницьких) дій у вирішенні міжособистісних та міжгрупових конфліктів. Різноманітність видів агресивної поведінки, яка має протиправний (насильницький) характер, від вербальної (злочинні погрози, знущання, образа, наклеп) до фізичної (умисне вбивство, тілесні ушко-

дження) агресії стала предметом дослідження багатьох представників соціальних та природничих наук.

У чому причини людської агресивності? В чому полягає її метафізична природа? Яке її філософсько-соціальне підґрунтя? Це ті питання, на які ми шукатимемо відповіді в даному навчальному посібнику.

Ми виходимо з методологічної позиції, що в подоланні агресії в сучасному суспільстві особлива роль має бути відведена не тільки пошуку державних чи загальнолюдських стратегій її упередження та мінімізації, а й виявленню дієвих механізмів безпосередньої трансформації особистості.

В умовах сучасного постіндустріального суспільства взаємодію між членами соціуму, між людством і природою необхідно спрямувати на пошук взаємозв'язків, необхідних для подолання розбіжностей і встановлення соціального взаєморозуміння. Відповідно назріла потреба в пошуку і обґрунтуванні нової парадигми соціальних відносин, яка дозволить відновити цілісність суспільства, розробити засоби досягнення соціальної злагоди та подолання існуючих деструктивних механізмів соціальної взаємодії.

Проблема протидії актам агресії та підвищення ефективності й невідворотності покарання за злочинну агресію є однією з ключових і дискусійних у сучасному міжнародному науковому просторі.

Вказана проблематика особливо актуалізувалася протягом останніх років, коли світ став досить конфронтаційним, а збройні конфлікти отримали принципово нові якості та характеристики. Зокрема йдеться про приховані форми агресії, що об'єктивуються у т.з. «гібридних» війнах, яскравим прикладом яких є агресивна гібридна війна Російської Федерації проти державного суверенітету, політичної незалежності та територіальної цілісності України, розпочата у 2014 р. без офіційного оголошення. Відповідно постає потреба викладання міждисциплінарного курсу «Агресіологія» для студентів, слухачів магістерського рівня, керівників організацій і установ, педагогів і працівників соціогуманітарної сфери, аспірантів і викладачів ЗВО та всіх інших, кому небайдужа доля України.

Автори

ТЕМА 1.

АГРЕСІОЛОГІЯ ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНА
ГАЛУЗЬ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблема агресії та агресивності протягом багатьох століть турбувала кращі уми людства й розглядалася з різних позицій: філософських, релігійних, психологічних тощо. Протягом століть ці погляди зазнавали серйозних змін, але тільки у XX столітті вказана проблема стала предметом комплексних наукових досліджень. Розвинувшись у різних напрямках (філософському, політологічному, психологічному, біологічному, соціологічному, антропологічному), теоретична сфера агресії й сьогодні не становить цілісного вчення і містить багато суперечливих наукових підходів, концепцій і доктрин.

У зв'язку з розширенням сфери наукових досліджень складно співвіднести проблему агресії з якою-небудь однією дисципліною. Науковий напрямок з вивчення даної проблеми торкається багатьох сфер і галузей науки та відображає багатовимірний рівень соціального життя.

Останнім часом тема агресії стала надзвичайно популярною в царині міждисциплінарних досліджень. Їй присвячена значна кількість статей і монографій, регулярними стали міжнародні конференції, симпозіуми й семінари з цієї проблематики. До цієї проблеми звертаються як вітчизняні (Л. Газнюк, Л. Данилюк, О. Дроздов, Г. Зубань, Н. Ковтун, О. Коломієць, О. Мойсєєва, В. Пилипчук, В. Рибалка, М. Скок, Н. Чеботарьова та ін.), так і зарубіжні (Ф. Александер, Е. Аронсон, А. Бандура, Л. Берковіц, Р. Берон, Дж. Доллард, Ф. Еліот, Д. Майєрс, Д. Річардсон, Дж. Саймон, Ш. Селесник та ін.) дослідники. Такий інтерес, на наш погляд, можна пояснити своєчасною та адекватною реакцією наукової спільноти на зростання агресії та насильства в XXI ст.